

CUKROVARNICKÁ KRAJINA ČESKÝCH ZEMÍ NA PŘÍKLADU PODBRDSKA

SUGAR INDUSTRY LANDSCAPE OF CZECHIA IN CASE STUDY OF PODBRDSKO REGION

Libor Lněnička¹

¹ Katedra rekreologie a cestovního ruchu, Fakulta informatiky a managementu, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03 Hradec Králové

Abstrakt

Evropa a české země stály po téměř 200 let v popředí výroby řepného cukru. Zavedení pěstování cukrové řepy znamenalo zásadní změny krajiny při využití půdy v říčních nivách a v jejich bezprostředním rovinatém okolí. V průběhu 19. a 20. století byla výroba cukru z cukrové řepy jedním z nejvýznamnějších odvětví českého průmyslu. Z více jak 380 cukrovarů je jich dnes v provozu pouze sedm. Současná postindustriální doba přináší stopy postupného útlumu tohoto odvětví, který je umocněn chátráním nevyužitých průmyslových areálů přeměněných na brownfields. Příspěvek se snaží prezentovat široké laické i odborné veřejnosti historicko-geografické aspekty cukrovarnické tradice s dopady na kulturní krajinu Podbrdsko. Území má dostatek přírodních předpokladů pro pěstování cukrové řepy, nicméně změnou využití krajiny došlo k úplnému útlumu cukrovarnické tradice. Přeměna nejbližšího okolí krajiny je dokumentována na 4 původních cukrovarech v Berouně, Zdicích, Osově a Sviňářích.

Klíčová slova: cukr, cukrovar, kulturní cukrovarnická krajina, historický vývoj, krajinné dědictví, identifikace

Abstract

Europe and the Czech lands were at the forefront of beet sugar production for almost 200 years. The introduction of sugar beet cultivation meant fundamental land use changes in the river floodplains and in their immediate flat surroundings here. During the 19th and 20th centuries, the production of sugar from sugar beet was one of the most important branches of Czech industry. From more than 380 sugar factories are in this moment in operation only seven. The current post-industrial period bears traces of the gradual decline of this industry, which is exacerbated by the decay of unused industrial sites converted into brownfields. The paper tries to present the historical-geographical aspects of the sugar-making tradition with its impact on the cultural landscape of the Podbrdy region to a broad lay and professional public. The territory has enough natural resources for the cultivation of sugar beet, however, the change in the use of the landscape resulted in a complete suppression of the sugar-making tradition. The transformation of the immediate surroundings of the landscape is documented at 4 original sugar factories in Beroun, Zdice, Osov and Sviňáře.

Keywords: sugar, cultural sugar landscape, historical development, landscape heritage, identification

Úvod

Hlavní vlna průmyslové revoluce proběhla na území českých zemí ve druhé polovině 19. století. Znamenala

přeměnu také urbanisticko-architektonických konceptů tehdejší doby souvisejících se zánikem historické morfologické struktury měst, vznik

nových průmyslových areálů, čtvrtí, výstavbu typické industriální architektury, charakteristické technické infrastruktury v nich a jejich okolí, dělnických kolonií i vilových čtvrtí či solitérů průmyslové buržoazie. Méně známou skutečností je fakt, že některá odvětví průmyslu se nesmazatelně zapsala do změn ve využití kulturní krajiny vstupující do období průmyslové revoluce původně jako samozásobitelské, či příměstské zemědělské území. Zatímco následky působení těžebního průmyslu jsou viditelné ve volné krajině dodnes, mnohonásobně rozsáhlejší, byť „měkkí“ dopady cukrovarnictví absorbovaly krajiny českých zemí téměř bez násilí a zůstaly v nich dodnes prakticky na extrémním okraji zájmu odborné i laické veřejnosti. Tradice pěstování cukrové řepy a s ní spojený cukrovarnický průmysl v českých zemích tradici více než 200 let. Z historického pohledu šlo o první pokusy zpracování „cukru“ v podobě javorového sirupu, či prvotní výrobu javorového sirupu ve druhém desetiletí 19. století, kdy na území dnešního Středočeského a Plzeňského kraje byly postupně lokalizovány výroby. Jedny z prvních pokusů řepářských i cukrovarnických probíhaly u nás v letech 1802–1806 v Hořovicích (okres Beroun) na panství Rudolfa hraběte z Vrbna. V roce 1812 došlo k pokusům o výrobu cukru z řepy např. ve Zvíkovci (okres Rokycany). Díky jednodušší technologii a ručně vyráběným pomůckám byly častější pokusy o výrobu javorového sirupu. Takto jsou lokalizovány výroby např. v roce 1811 v Chudenicích (okres Klatovy), v Tachově, Zbirohu, Rakovníku nebo Dobříši (1812) nebo později v roce 1814 v Zelené Hoře (okres Plzeň-jih).

Cukrová řepa je plodina náročná na vodu, její pěstování se nedoporučuje v sušších oblastech. Pokud se cukrovka pěstuje i v sušších oblastech, nedoporučuje se vysadit cukrovou řepu hned po další na vodu náročné plodině, například vjetěšce (Procházková a kol., 2011). Podle Pulkrábka a kol. (2007) by půda, na které se pěstuje cukrová řepa, měla mít optimální strukturu a pórovitost, vyznačovat se nízkou objemovou hmotností (pod $1,45 \text{ g} \cdot \text{cm}^{-3}$), měla by mít příznivý vzdušný a vodní režim a v neposlední řadě by půda měla být neutrální až slabě alkalická (pH 6,8 až 7,3) a obsah humusu by měl být nad 2,5 %. Relativně dlouhodobě vhodnými vláhovými poměry disponuje pouze fluvizem, obzvláště vyskytuje-li se v teplé klimatické oblasti. Mezi jmenovanými půdními typy má tedy výhodné postavení fluvizem, která je jednoznačně vázána na říční (údolní) nivy, byť se v nich mohou vyskytovat další půdní taxony s odlišnými, především vláhovými poměry. Pro pěstování cukrové řepy tak nivní fluvizemě a příbuzné rovněž nivní černice představují ideální prostředí.

Následný vývoj cukrovarnického průmyslu v českých zemích v 19. století probíhal obdobně jako v jiných průmyslových odvětvích na pozadí hlubokých ekonomických a společenských změn,

vyvolaných a ovlivňovaných průmyslovou revolucí. Obecně je známý fakt, že cukrovarnictví se stávalo od druhé poloviny 19. století spolu s průmyslem textilním a sklářským nejvýznamnějším vývozním hospodářským odvětvím u nás. Nejříve v Čechách docházelo k zakládání zemědělských neboli rolnických akciových cukrovarů, o něco později také na Moravě a ve Slezsku. První průmyslový cukrovar vybudovaný v našich zemích a současně i v Rakousku-Uhersku byl v Kostelním Vydří u Dačic v roce 1829. Později (roku 1831) zahájil provoz cukrovar Dobruška v Čechách (okr. Mladá Boleslav, dnes největší funkční cukrovar v ČR). Celkem došlo v českých zemích po roce 1867 k založení 79 rolnických cukrovarů (pouze 9 z nich bylo založeno německými rolníky), z nichž značná část byla těžce postižena krizemi v letech 1873–1875, 1884–1888 a mnohé i zanikly (Čapka, 2012). Z hlediska vývoje potravinářského průmyslu a později celého zemědělsko-průmyslového komplexu zaujímalo dokonce klíčové postavení a významně ovlivňovalo také ostatní odvětví hospodářství – strojírenství, těžební průmysl, rozmach dopravního systému a mj. i finanční a bankovní sektor. Druhá polovina 19. století přinesla do oblasti cukrovarnické výroby moderní technologie. Evropou šířící se průmyslová revoluce spojená s nástupem nové techniky, nevynechala ani potravinářský průmysl, včetně cukrovarnictví. Postupně byly v cukrovarech instalovány elektromotory k pohonu odstředivek a řezaček, od 80. let bylo v mnoha cukrovarech zaváděno elektrické osvětlení obloukovkami a žárovkami. Nástup tehdejších moderních technologií znamenal mj. i rozmach v zakládání nových cukrovarnických provozů, či nahrazení původní historické výroby novými technologiemi. Na Berounsku je toho příkladem např. cukrovar v Osově, kdy původní budova výroby z let 1837–1842 byla nahrazena zcela novou budovou a dostavěny byly také sklady na cukrovou řepu v blízkosti výroby.

Výrazný růst výroby cukru z řepy umožňoval při poměrně nízké domácí spotřebě cukru jeho vývoz do zahraničí. Rakousko-Uhersko patřilo ke třem největším výrobcům a také vývozcům cukru v rámci Evropy (spolu s Německem, Francií a Ruskem). Český cukr se tehdy vyvážel především do Itálie, Švýcarska a na Balkán (Čapka, 2012). Začátek 20. století spojený se spory mezi producenty třtinového a řepného cukru koncem 19. století znamenal pro české cukrovarnictví v letech 1904–1913 zrušení 34 menších a finančně slabých surovarů, z nichž 25 se nacházelo v Čechách, 5 na Moravě a 4 ve Slezsku, toto množství představovalo 17 % z celkového počtu 200 cukrovarů v českých zemích (k roku 1903). Vlivem hospodářské krize 30. let 20. století došlo k poklesu výroby cukru na 500–600 tisíc tun ročně, což i tak byl značný úspěch řadící české země mezi světovou špičku. Do roku 1981 bylo postaveno a vybaveno technologickým

zařízením české produkce 246 cukrovarů. Zlatá éra rozvoje cukrovarnictví přinesla významný zásah do krajiny. Se zvýšenými nároky na kvalitu cukrové řepy (především odrůd s vysokou cukernatostí 18,5–19,5 %), vyšlechtěné díky úspěšné práci šlechtitelské stanice v Semčicích, došlo také ke zvětšování osevních ploch v krajině okolo koncentrace cukrovarů. Postupný částečný útlum nastal po 2. sv. válce, kdy se snižovala osevní plocha cukrovky. Po zestátnění v r. 1945, resp. 1948 nezachytil český cukrovarnický průmysl trend rozvoje evropského cukrovarnictví směřující k rychlému narůstání zpracovatelských kapacit, docházelo k postupnému zaostávání technické úrovně cukrovarů, k jejich významnému fyzickému opotřebení. V porovnání let 1929/1980 se osevní plocha cukrovky snížila o 25,2 % (z 207 tis. ha v roce 1929 na 157 tis. ha v roce 1980). V roce 1967 byl založen v tehdejší Československu nejmladší dosud pracující cukrovar v Hrušovanech nad Jevišovkou (Kolejka, 2024).

Cukrovarnická krajina Podbrdsko

Pro příspěvek byla záměrně vybrána oblast Podbrdsko. Z historického pohledu jde o území Podbrdského kraje, fungujícího jako malý český kraj za vlády krále Jiřího z Poděbrad, jež vznikl v roce 1458 rozdělením Rakovnického kraje na Rakovnický a Podbrdský kraj. Podle Hledíkové a kol. (2005) kraj zanikl roku 1714 sloučením s Vltavskem do nového Berounského kraje. Zaměříme-li se na krajinu v okolí větších sídel tohoto kraje, lze z historického pohledu vysledovat odlišný vývoj cukrovarnických krajin než např. v Polabí nebo Poohří, kde se pěstování cukrové řepy osvědčilo primárně především díky příznivým stanovištním podmínkám (rovinatý terén, teplé klima a dostatek vláhy). Z historického pohledu tak lze hledat tradiční areály cukrovarnické krajiny v rovinatém terénu zpravidla širších údolních niv, které před zavedením řepy spíše nevyhovovaly pěstování jiných zemědělských plodin a byly využívány často extenzivně, případně šlo o rovinatý terén s původní ornou půdou v jejich sousedství. Odlišný typ krajiny představuje západní oblast Podbrdsko a Berounsko. Převažujícím typem reliéfu je mírně zvlněná pahorkatina. Rozsáhlá denudační plošina, kterou jen o málo metrů převyšují zaoblené vrchy a krátké hřbety, a kterou protíná hluboké kaňonovité údolí řeky Berounky. Krajina v oblasti Křivoklátské vrchoviny a Hořovické pahorkatiny dosahuje nadmořských výšek (400–600 m n. m.). Nároky na plochu pěstování cukrové řepy byly postupně upřesňovány jak svým rozsahem, tak i důrazem na šlechtění méně náročných odrůd. Docházelo k postupnému experimentování s efektivní lokalizací pěstebních ploch cukrové řepy. Tím lze vysvětlit, že řada cukrovarů v zakladatelském období vznikala právě v jižní a západní části středních Čech, jižního Plzeňska,

v jižních a jihovýchodních okrajích Českomoravské vrchoviny, Tišnovska, Blanenska a okrajů Dražanské vrchoviny. Právě cukrovary lokalizované v těchto oblastech sice vykazovaly raný termín založení, ovšem také relativně krátké období provozu. Lze tedy předpokládat, že cukrovarnická produkce se zde nevepsala hluboko do struktury krajiny, byť zajisté plochy tehdy uvolněné pro pěstování cukrové řepy se k původnímu využití vrátily jen částečně. Přesto i zde můžeme najít do dnešní doby zachovalé reliktů původní cukrovarnické výroby.

Na sledovaném území je možné najít 10 historických cukrovarů. Jmenovitě jde o Hořovice (1802–1806), Zbiroh (1812), Zvíkovec (1812), Příbram (1832–1847), Svinaře (1832–1840), Svinná (1834–1836), Osov (1837–1842; 1858–1887), Dobříš (1812; 1837–1846), Zdice (1850–1941) a Beroun (1872–1966). Historické rozpětí provozu cukrovarů je více jak 130 let. Pomineme-li prvotní pokusy o výrobu javorového sirupu a cukru z řepy, je vidět, že cukrovary mají relativně krátkou dobu trvání (až 15 let). Výjimku tvoří dva cukrovary ležící v nivě řeky Litavky (cukrovary Zdice a Beroun), kde provoz cukrovaru byl ukončen až v polovině 20. století. Zde byl provoz vázaný na výhodné přírodní podmínky, částečně kopcovité krajiny rozkládající se mezi Křivoklátskou vrchovinou, Hořovickou pahorkatinou a Brdskou vrchovinou.

Nejdéle fungující cukrovar (94 let) byl lokalizován přímo v Berouně. Založení Rolnického akciového cukrovaru se datuje do začátku 70. let 19. století a souvisí s tehdejší, rozmachem cukrovarnické horečky v českých zemích. Když tehdejší představitelé města podpořili vznik cukrovaru, vyrostly mezi léty 1871 až 1872 nové budovy na pravém břehu řeky Litavky v blízkosti centra města. Krajina podél řeky nabízela výhodné podmínky jak z pohledu zásobování vodou, tak i z dopravního. Zásobování cukrovaru zajišťovala železniční vlečka odbočující do areálu z hlavní železniční tratě Praha–Plzeň uvedené do provozu v roce 1862. K významným vlastníkům akcií berounského cukrovaru patřil i liteňský velkostatkář Josef František Daubek. Akciová společnost provozující cukrovar ale neměla dlouhého trvání, svou činnost ukončila v důsledku krachu na vídeňské burze 9. května 1873. V dražbě koupil areál cukrovaru pražský židovský podnikatel Seligman Elbogen, který jej následně zmodernizoval. V roce 1925 převzala berounský cukrovar jako jeden ze svých pobočných závodů akciová společnost Pečenecká rafinerie a.s. Na společnost se vztahoval prezidentský dekret č. 101/1945 Sb. o znárodnění některých podniků potravinářství, proto byl celý areál znárodněn a areál cukrovaru se dostal do majetku JZD Beroun, které provedlo nenávratné zásahy do architektonické struktury objektů. Stržen byl vysoký komín, zrušeny byly i plavební kanály dovádějící vodu z Litavky. Záhy v roce 1966 poslední kampaní ukončil provoz a od roku 1967 jeho areál chátral.

Obr. 1: Bývalý Rolnický akciový cukrovar v Berouně – současnost
Zdroj: Libor Lněnička

Naděje na záchranu části zachovalých budov berounského cukrovaru přišla v roce 1992, vznikla smlouva mezi ZD Beroun a firmou MK Metal a vznikla v areálu provozovna sběrnů starého železa a následně od roku 1999 byl otevřen soukromý pivovar. Jednotlivé budovy cukrovaru nejsou památkově chráněné, proto zde dochází k různým necitlivým zásahům jak do vnějšího vzhledu budov, tak i přeměně vnitřních prostor. Hlavní objekt areálu je velmi rozsáhlá stavba nepravidelného půdorysu, západní křídlo je v dezolátním stavu. Zůstalo z něj pouze obvodové zdívo. Hlavní část objektu zaujímá hala o výšce cca 15 m a ústí do střední věže, která tvoří hlavní dominantu celého areálu. Jihozápadní křídlo budovy prochází aktuálně v roce 2024 rekonstrukcí. Nejlépe využívanou částí je východní křídlo, které bylo upraveno pro potřeby varny pivovaru a nachází se zde restaurace Pivovarská restaurace Berounský medvěd. Areál cukrovaru je přístupný

po nové komunikaci (ulice U Cukrovaru) vedoucí od berounského nádraží, na kterou navazuje parkoviště s kapacitou 210 stání.

Přes 90 let fungoval také cukrovar v nedalekých Zdicích (okres Beroun). V kotlině, ve které se Zdice nacházejí, protékají řeka Litavka od jihu, Červený a Stroupinský potok od jihozápadu. Krajina mezi Litavkou a Červeným potokem severně od Chodouně byla určena pro průmyslovou zástavbu. V roce 1850 byl založen cukrovar, který se postupně stal významným průmyslovým podnikem ve městě. Fungování cukrovaru bylo spojeno s osobnostmi Františka Skaly a Josefem Macháčkem, kteří na původním panství Jiřího Merhauta čp. 72 nechali vystavět budovu cukrovaru. František Skala, majitel statku na Louníně, měl bohaté zkušenosti v oblasti cukrovarnictví, neboť před příchodem do Zdic působil jako ředitel cukrovaru v Křimicích u Plzně. V polovině 19. století již existovalo v českých zemích 48 cukrovarů, technologicky různě

Obr. 2: Bývalý Rolnický akciový cukrovar ve Zdicích v roce 1930
Zdroj: Zdicke noviny, 2023

Obr. 3: Bývalý Rolnický akciový cukrovar ve Zdicích – současnost
Zdroj: Libor Lněnička

vybavených. Cukrová řepa se pěstovala v okolí města na pozemcích zemědělců podbrdského kraje (v Chodouni, Bavoryni, Stašově, Chlustině, Praskolesích nebo Otmíče) a byla dopravována později vybudovanou vlečkou z nádraží ve Zdicích. Zásobování vodou bylo zajištěno z řeky Litavy uměle vybudovaným kanálem a v severní části areálu vzniklo zásobovací jezírko, které je patrné do dnešní doby.

Současný areál cukrovaru zahrnuje plochu mezi ulicí Čs. armády a železniční stanicí Zdice. Mimo zaniklou vlečku je areál přístupný z jihovýchodu, kde byl lokalizován hlavní vjezd do areálu cukrovaru. Plocha je oplacena betonovým, plechovým a drátěným plotem, čímž je zabráněn vstup do celého areálu a tvoří ji 12 do současnosti zachovalých budov. Dominantou je cihlový komín dosahující výšky 55 m. V jihozápadní části se nacházejí bytové domy, které původně sloužily jako ubytovny pro pracovníky

cukrovaru. Vzhledem k nepříliš vzhlednému okolí původních budov, patří tato lokalita mezi méně atraktivní. Dá se očekávat postupné chátrání budov. Současným vlastníkem areálu cukrovaru je firma Technologický park Lochovice s.r.o.

Odlišný vývoj než rolnické cukrovary, měli cukrovary šlechtické (panské). O rozvoj cukrovarnictví v regionu se zasloužil významný šlechtický rod, který skupoval zemědělské pozemky a investoval finanční prostředky do modernizace výroby. Příklad zachovalého spojení šlechtického sídla a cukrovaru s okolní krajinou je lokalizován v obci Osov (okres Beroun). O rozkvět obce se zasloužil šlechtický rod Kouniců. Hrabě Jan Adolf z Kounic nechal zbořit původní tvrz v obci a na jejím místě nechal postavit trojkřídlý zámek, který byl dokončen roku 1737. Prvotní snahy o vybudování cukrovaru směřují do let 1836–1837, kdy došlo v blízkosti zámku k výstavbě sirobního zpracovávající cukrovou řepu

Obr. 4: Úřednická budova cukrovaru v Osově – současnost
Zdroj: Libor Lněnička

Obr. 5: Současný stav bývalého cukrovaru a lihovaru v areálu zámku Svinaře
Zdroj: Libor Lněnička

z blízkého okolí. Výroba však trvala pouhých 5 let a cukrovar byl zrušen. Posléze v roce 1840 přešlo osovské panství dědictvím na rod Schwarzenbergů z orlické větve. A právě kníže Karel Schwarzenberg dal v roce 1857 postavit na jižním okraji obce cukrovar včetně úřednického domu. Pro obyvatele to bylo výhodné, jelikož mohli najít zaměstnání v cukrovaru i při pěstování řepy. Cukrová řepa se pěstovala v blízkosti cukrovaru v lokalitě dnes zvané Za Humny mezi Osovem a Skřípeli. Cukrovar měl i vlastní plynárnu. Časem však jeho výnos poklesl, a tak byl v roce 1887 zrušen. Stal se potom správním centrem velkostatku, který měl 2 625 ha půdy. V úřednickém domě byly v tehdejší době kanceláře a byty zaměstnanců (kováře, koláře, pivovarského kočího, adjunktů), v patře bydlely rodiny ředitele panství a důchodního. Severovýchodním směrem od cukrovaru se nacházejí dva rybníky (větší Velký rybník a menší Palivčák), které byly kanálem propojeny s areálem cukrovaru.

Dnešní využití areálu bývalého cukrovaru je zcela jiné. Jde o velký průmyslový areál nacházející se v jižní části obce Osov, rozdělený na dvě části. V severní části se nacházejí původní budovy cukrovaru, dlouhé obdélníkové budovy, jež sloužily pro uchování cukrové řepy a její následné zpracování. Ve vstupní části do areálu cukrovaru vedle vjezdové brány se nachází původní úřednický domek, jenž dnes slouží jako bytová jednotka. Jde o velice zachovalou kamennou budovu s cihlovým lemováním, která byla v minulých letech citlivě rekonstruována. Zcela jistě by si zasloužila památkovou ochranu. Jižní část areálu je zaměřena na průmyslovou výrobu. Tři velké průmyslové haly jsou doplněny zázemím a garážemi. Z jihozápadní strany byl v minulosti zajištěn přístup železniční vlečkou z nádraží v Osově. Dnes je vlečka zrušena a její slávu připomíná pouze postupně zarůstající vegetace. Celý areál je v majetku firmy BLUEFORE 2 s.r.o.

Dalším příkladem panského cukrovaru v současnosti dost zchátralý (viz Obr. 5) areál cukrovaru v obci Svinaře (okres Beroun). Jde o druhý panský cukrovar, který leží v Hostomické kotlině. Celý areál včetně zámku a zámeckých zahrad je lokalizován v severní části obce mimo současnou zástavbu. Ze západu je lemován Halounským potokem, který spolu s nedalekými rybníky Žába a Nádynek zaručoval dostatečný přísun vody pro vlastní zpracování cukrové řepy. Voda byla přiváděna uměle vytvořeným kanálem z rybníka Žába (dnešní zastavěná ulice Sousedská) a podél severovýchodní části zámeckého parku z rybníka Nádynek.

V těsné blízkosti původního cukrovaru se dodnes nachází zámek Svinaře, který na místě původní tvrzi nechal v roce 1766 vystavět Antonín Maschek z Maasburgu. Přestavbou poplužního dvora tak byl areál přeměněn na zámek s rozlehlou zahradou s parkem. Zámek tvoří patrová budova o sedmi osách, jejíž střední trojosý rizalit v západním průčelí ji o patro převyšoval. Za majitele Antonína Jana Oppelta (vlastnil panství v letech 1825–1855) došlo k výraznému rozšíření areálu na 3 poplužní dvory se 2 ovčínými, zámek s parkem a bažantnicí, pivovar, hospoda a mlýn. V tomto období na státu docházelo také k pěstování a prodeji ovoce a v areálu byl provozován lihovar a cukrovar. Efektivita výroby cukru nedosahovala však očekávaných výnosů, proto byl cukrovar v roce 1840 uzavřen a výroba se soustředila pouze na lihovarnictví. Z historického pohledu tak neměl cukrovar dlouhého trvání, pouhých 8 let (1832–1840). Původně se cukrová řepa pěstovala v nejbližším okolí Svinaří, Skuhrova, Liteně a Zadní Třebáně (vše do 15 km) a dopravována byla místními zemědělci na povozech. Zároveň ke konci 19. století závody zanikly pivovar a lihovar a do 20. století zůstaly v provozu pouze objekty mlýna a cihelny.

Z urbanistického hlediska tvoří celý areál uzavřený samostatný prostor obdélníkového tvaru, s v jižní části otevřeným místem pro vjezd do dvora. Zároveň jde o jediný přístup do celého areálu, který slouží do dnešní doby jako přístupová cesta pro návštěvníky zámku a zámecké restaurace. Areál zámku a přilehlých budov je dnes v soukromých rukou. Nejsou pořádány klasické historické prohlídkové okruhy, ale prostory lze pronajmout pro různé kulturní, společenské a firemní akce.

Zároveň jsou v provozu restaurace a zámecká rezidence pro ubytování hotelového typu. Budovy původního cukrovaru byly ve druhé polovině 19. století přestavěny pro potřeby provozu lihovaru a dnes v nich probíhá rozsáhlá rekonstrukce. V budoucnu budou tyto prostory sloužit pro ubytování. Z tohoto pohledu jde o příklad starého brownfieldu, který postupně mění funkci z výrobní na volnočasovou.

Závěr

V zájmu zachování povědomí o vlivu cukrovarnictví na krajinu českých zemích nutno identifikovat venkovské krajiny doložitelně formované cukrovarnictvím v době průmyslové revoluce od druhé poloviny 19. století do doby druhé světové války a informovat širokou veřejnost o tomto specifickém krajinném přírodně kulturním dědictví. Snad nejkvalitnější zbytky bývalé „řepné“ cukrovarnické krajiny by si zasloužily specifický přístup společnosti, jak je tomu již na několika místech ve světě v případě „třtinových“ cukrovarnických kulturních krajin. Článek přinesl ukázkou přístupu k současnému mapování historických krajin pěstování cukrové řepy a lokaci cukrovarnické výroby v krajině Hořovické brázdy, oblasti Podbrdská. Dalším úkolem je následně zjistit, kde se u nás „cukrovarnické krajiny“ vyvíjely a co z nich do současnosti zůstalo. Potřebná data pro taková zjištění již existují, úkolem je však více informovat širokou veřejnost o tomto druhu přírodně kulturního (agro-industriálního) dědictví a pro existující, ale již nefunkční cukrovary navrhnout management např. pro jejich památkovou ochranu.

Dedikace

Príspevek byl financován z prostředků Programu na podporu aplikovaného výzkumu v oblasti národní a kulturní identity na léta 2023 až 2030 (NAKI III) Ministerstva kultury ČR v rámci projektu *Evidence krajinného dědictví cukrovarnictví v českých zemích a podpora všeobecné informovanosti veřejnosti o jeho přítomnosti v současné krajině (DH23P03OVV065)*.

Literatura

- ČAPKA, F. 2012. Zakladatelské období cukrovarnictví na Moravě a ve Slezsku do hospodářské krize v roce 1873. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd*. 26(1), 45–66.
- HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J., DOBEŠ, J. 2005. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 80-7106-709-1
- KOLEJKA, J., LNĚNIČKA, L., NOVÁKOVÁ, E. 2024. Hledání české (a evropské) cukrovarnické krajiny pokrytím území českých zemí odhadovanými gravitačními poli cukrovarů. In: *Venkovská krajina, 2024. Sborník příspěvků z 19. ročníku mezinárodní mezioborové konference*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, s. 66–72. ISBN 978-80-7509-979-2
- PROCHÁZKOVÁ, B. et al. 2011. *Význam a možnosti optimalizace struktury a střídání plodin v systémech hospodaření na půdě*. Certifikovaná metodika. Brno: Mendelova univerzita v Brně.
- PULKRÁBEK, J. et al. 2007. *Řepa cukrová – pěstitelský rádce*. České Budějovice: Kurent, 68 s. ISBN 978-80-87111-00-0
- SPOLEČENSKÝ KLUB ZDICE. 2023. Vlastenci, podnikatelé. *Zdicke noviny*. 32(330), 19. [cit. 2024-09-18]. <https://www.mesto-zdice.cz/cs/mesto/zdicke-noviny-1/>

Kontaktní adresa autora

Mgr. Ing. Libor Lněnička, Ph.D.: libor.lnenicka@uhk.cz, <https://orcid.org/0009-0006-0179-1205>